

Onderwijssecretariaat van Steden en Gemeenten van de Vlaamse Gemeenschap
Ravensteingalerij 3 bus 7 1000 Brussel tel. 02/506 41 50 fax 02/502 12 64 info@ovsg.be
www.ovsg.be

Dans en muziek
en
Artistieke training

middelbare en hogere graad – optie dans en muziek

Raamleerplan

Deeltijds Kunstonderwijs – Studierichting Dans

Dit leerplan werd goedgekeurd op 2 juni 2005 conform het besluit van de Vlaamse Executieve van 3 juni 1992 tot vaststelling van de goedkeuringsmodaliteiten van leerplannen.

D/2005/7634/071

© 2005 door OVSG

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van OVSG.

Bestelnummer: O/5/2005/005

Onderwijssecretariaat van de Steden en Gemeenten van de Vlaamse Gemeenschap vzw
Ravensteingalerij 3 bus 7
1000 Brussel

INHOUD

Inhoud	2
1. Inleiding	2
1.1 Het leerplan.....	2
1.2 Leerinhoud	2
1.3 Methodiek en didactiek	2
1.4 Jaarplan	2
1.5 Dans en muziek versus Artistieke training (AT)	3
2. Algemene Doelstellingen.....	4
2.1 Bewegingsontwikkeling.....	4
2.2 Persoonlijkheidsvorming.....	4
3. Leerplan Improvisatie en compositie	6
3.1 Inleiding.....	6
3.2 Algemene opmerkingen	7
3.3 Inspiratiebronnen voor improvisatie	7
3.4 Mogelijke lesopbouw.....	8
3.5 Doelstellingen	9
4. Artistieke training	14
4.1 Algemene doelstellingen.....	14
4.2 Leerinhoud	14
4.3 Evaluatie	14
5. Evaluatie.....	15
5.1 Improvisatie.....	15
5.2 Compositie.....	15
6. Literatuurlijst	16

1. INLEIDING

1.1 Het leerplan

Het leerplan is een graadsleerplan dat de minimale leerinhoud die voor iedere leerling haalbaar moet zijn, vastlegt. De leerinhoud is echter niet beperkend en kan aangevuld en uitgebreid worden naargelang de mogelijkheden van de klas.

Aan de hand van doelstellingen werden leerinhouden bepaald. Deze werden per leerjaar uitgebreid. Naast de leerinhoud worden een aantal methodologische wenken meegegeven.

In dit leerplan worden verschillende benaderingswijzen voor de optie Dans en muziek toegelicht. Twee benaderingswijzen worden meer uitgediept: Improvisatie – compositie en Musical.

Ongetwijfeld zijn andere leerinhouden ook mogelijk zoals tapdans, flamenco, werelddans.

1.2 Leerinhoud

De leerinhoud werd aan de hand van de doelstellingen ingevuld. Per leerinhoud wordt aangegeven in welk leerjaar bij voorkeur de leerstof wordt aangeboden. De leerkracht heeft uiteraard de vrijheid om aan de hand van zijn specifieke situatie de bewegingsopdrachten aan te bieden wanneer dit wenselijk is. Echter de leerinhoud die in dit leerplan wordt aangegeven, moet op het einde van de middelbare graad bereikt worden.

1.3 Methodiek en didactiek

Het leerplan respecteert de pedagogische vrijheid van de leraar in de methodische en didactische benadering van de leerstof. Naast de leerinhoud biedt het leerplan ook methodologische wenken. Het zijn tips die de leerkracht kunnen helpen bij het uitwerken van zijn eigen methodiek.

Een doelmatige dansopleiding vereist een systematische opbouw waarbij alle onderdelen van het vak voortdurend op elkaar afgestemd worden.

Nadat in de lagere graad de basis gelegd werd zowel voor de bewegingspatronen als voor het bewegings- en houdingsbesef, wordt in het vak Dans en Muziek in de middelbare en hogere graad het ontwikkelen van een eigen bewegingstaal als hoofddoelstelling gesteld.

In het klassieke systeem verwijst het begrip techniek in eerste instantie naar de perfectionering van de uitvoeringswijze. De techniek kan pas als verworven beschouwd worden wanneer de dansbewegingen tegelijk de uitdrukking van betekenis en emotie zijn.

1.4 Jaarplan

Een jaarplan is de spreiding van de leerstof over het hele schooljaar rekening houdend met de logische opbouw van de leerstof, het klasniveau en de vorderingen. Een jaarplan is geen vaststaand gegeven en kan ten allen tijde bijgestuurd worden. Bij het opstellen van een jaarplan is het belangrijk ruimte te laten voor onverwachte momenten, evaluatiemomenten en toonmomenten. Niet alleen de doelstellingen specifiek voor het vak worden in het jaarplan opgenomen. De algemene doelstellingen beschreven in punt 2 van dit leerplan en de doelstellingen geformuleerd in het artistiek pedagogisch project van de school, worden eveneens in tijd gespreid, aangeboden en verwerkt in het jaarplan.

In het vak Dans en Muziek wordt er concentrisch gewerkt. Dit betekent dat elke doelstelling elk jaar terug komt en verder uitgediept wordt. Daarom is het belangrijk dat de leerstof per schooljaar duidelijk en goed gestructureerd wordt.

1.5 Dans en muziek versus Artistieke training (AT)

De artistieke training in de optie Dans en Muziek beoogt, net zoals in de andere opties, de fixatie en inoefening van de leerstof aangereikt in het vak Dans en Muziek. Deze is opgebouwd rondom de danselementen Lichaam, Ruimte, Tijd en Kracht. Er moet een duidelijke link zijn tussen beide vakken. Ook dienen de algemene doelstellingen met betrekking tot bewegingsontwikkeling, waaronder danstechnische vaardigheden en persoonlijkheidsontwikkeling, in acht genomen worden. Er moet ook een duidelijke link bestaan tussen de reeds verworven vaardigheden in de lagere graad (AABL en AT). Indien Dans en Muziek de enige optie in de middelbare graad is, hoeven danstechnische oefeningen niet geschuwd worden. Indien Dans en Muziek parallel met (een) andere optie(s) georganiseerd wordt, dienen de overeenkomsten en verschillen tussen deze vakken duidelijk te worden.

In de artistieke training komen ook toepassingen aan bod ter voorbereiding van de dansante praktijk. De creatieve inbreng en persoonlijke bewegingstaal van de leerling staan voorop in de optie Dans en Muziek. Deze kunnen als middel gebruikt worden om een eigen choreografisch idee/concept of één van de docent, uit te werken.

2. ALGEMENE DOELSTELLINGEN

Naast de doelstellingen die rechtstreeks gekoppeld zijn aan de inhoud van het vak Dans en Muziek, stellen we ons ook een aantal andere doelstellingen, die in het hele curriculum van de studierichting dans aan bod komen.

2.1 Bewegingsontwikkeling

2.1.1 Fysiomorfolologisch

- functionele ontwikkeling van spieren, pezen en gewrichten
- opbouw van de fysieke conditie: lenigheid, weerstand, kracht, snelheid, uithoudingsvermogen,

2.1.2 Psychomotorisch

- lichaamsbesef
  - bewustzijn van de houding
  - besef van de eigen bewegingscapaciteiten
  - respect voor het lichaam als instrument
- bewegingsbesef
  - bewuste waarneming van beweging
  - besef van spiertonus: spannen en ontspannen
  - lichaamsbeheersing en bewegingsvorming aan de hand van gegeven structuren: staan, lopen, gaan enz.
- tijdsbesef
  - ervaring en besef van tempo, ritme, accentuatie, duur
- ruimtebesef
  - t.a.v. het lichaam: innerlijke en uiterlijke ruimte van de bewegingspatronen
  - t.a.v. de ruimte: richting, gebruik van de ruimte (dansers tegenover elkaar, dansers t.o.v. objecten)
- coördinatie
  - combinaties van bewegingspatronen met posities van armen en hoofd
- functionele ademhaling
- ondersteuning en stimulatie van beweging door muziek

2.2 Persoonlijkheidsvorming

2.2.1 Affectief – artistieke ontwikkeling

- ontwikkeling van het impressievermogen: ervaring en beleving van beweging
- ontwikkeling van het expressievermogen: ontdekken, ontwikkelen en verruimen van beweging
- beweging als vormgeving en middel tot expressie
- beheersing van de expressie
- inpassen van de individuele expressie in een groter geheel

2.2.2 Cognitieve ontwikkeling

- inzicht in de lokalisatie van bewegingen
- geheugen voor bewegingscombinaties
- kennis van de terminologie

2.2.3 Attitude-ontwikkeling

- actieve en bewuste deelname aan het leerproces
- zelfstandig leren
- kritische ingesteldheid t.o.v. de eigen beweging
- concentratie
- doorzettingsvermogen
- respect voor zichzelf en de anderen

2.2.4 Sociale ontwikkeling

- integratie in een groep, samenwerking
- formuleren van correctie en kritiek
- aanvaarding van correctie en kritiek
- ervaring van de eigen waarde binnen het geheel
- verantwoordelijkheidszin
- respect voor zichzelf en de anderen

3. LEERPLAN IMPROVISATIE EN COMPOSITIE

3.1 Inleiding

“Improvisatie is die vorm van dans, waarbij door creatief om te gaan met de danselementen inspiratie zichtbaar wordt gemaakt in een persoonlijke bewegingstaal.”

Hilke Diemer

Creatief: is letterlijk scheppend, het is een bewust proces

Danselementen: het lichaam beweegt met een bepaalde kracht in een bepaalde tijd in de ruimte

Inspiratie: bron die iemand aanzet tot bewegen

Persoonlijk: gebaseerd op eigen ideeën, fantasie, associaties, ervaringen

Bewegingstaal: de bewegingen die eigen zijn aan de persoon.

Je kan improvisatie vergelijken met geïmproviseerde muziek; het instrument heeft bepaalde mogelijkheden waarmee je kunt experimenteren. Er zijn mensen die ervan uitgaan dat dit pas kan als je technieken tot je beschikking hebt. Als je dit toepast op dans, kom je uit bij een leerproces waarbij je dans primair ziet als een motorische activiteit en zou je eerst een danstechnische basis moeten hebben voordat je tot improvisatie kunt komen.

Echter, improvisatie kan ook een ander uitgangspunt hebben. Het kunnen experimenteren met beweging kan een vergroting van de bewegingsmogelijkheden geven en dus ook een versterking van danstechniek. Omdat dit resultaat niet alleen tot stand komt doordat de docent lesstof geeft, maar ook door de persoonlijke inzet van de leerling, raakt de leerling meer betrokken bij de stof en heeft hij een grotere verantwoordelijkheid voor het leerproces. De leerdoelen – dansvaardigheid en improvisatievermogen – zijn niet los van mekaar te zien maar in elke les en in elke opdracht verweven.

Voor improvisatie is elke beweging dans. Het bewegingsvocabularium is niet gebonden aan een bepaalde dans- of bewegingstechniek. De technische aspecten van de beweging kunnen de bewegingen ondersteunen en versterken.

Het leerproces is sterker dan bij andere dansdisciplines afhankelijk van de zelfstandigheid, de inzet en inbreng van de leerlingen. Het resultaat is niet alleen een dansvaardigheid maar ook de persoonlijke creatieve ontdekking en toepassing ervan.

In improvisatie is er zeker sprake van een leerproces, waarbij de ontwikkeling van dansvaardigheid steeds gekoppeld is aan de ontwikkeling van creativiteit in het omgaan met die vaardigheid.

Improvisatie heeft tot doel

- Tegemoet komen aan de natuurlijke bewegingsdrang van de jongeren.
- Het ontdekken, ontwikkelen, uitbreiden en vormgeven van de eigen bewegingstaal.
- Het leren vormgeven aan alles wat inspiratie kan geven tot beweging via een persoonlijke bewegingstaal.
- De lichamelijke, sociale, cognitieve en creatieve aspecten van de doelstelling zijn binnen het leerproces steeds aan elkaar gekoppeld en beïnvloeden elkaar.
- Het analyseren van een eigen bewegingstaal en deze van de anderen.

Dit alles gebeurt in een algemene sfeer van welzijn, vertrouwen en respect.

Improvisatie is tijdsgebonden omdat de bewegingen op het moment zelf ontdekt worden. Het tijdsgebonden aspect verdwijnt tijdens de compositie omdat dan beroep gedaan wordt op het bewegingsgeheugen waardoor de geïmproviseerde beweging voor herhaling vatbaar wordt.

3.2 Algemene opmerkingen

- Vermits men in de improvisatie voortdurend bewegingen ontdekt, kan de opdracht ook volledig de mist ingaan (= het vooropgestelde doel wordt niet bereikt). Het is de taak van de leerkracht om tijdens de opdracht voortdurend te observeren en bij te sturen (op verbale of fysieke manier, vb algemene/individuele correctie, zelf meedoen, tussenopdracht inlassen, muziek veranderen) en de opdrachten te veranderen om tot het beoogde resultaat te komen.
- Het is aan te bevelen elk danselement eerst via contrasten en extremen aan te bieden. Daarna kunnen de verschillende nuances geëxploreerd worden.
Vb. extreem snel/langzaam, daarna pas geleidelijke versnellen/vertragen
Eerst hoog/laag, daarna van hoog naar laag en terug
- Variatie in werkvormen is sterk aan te bevelen.
- Het is aangewezen om de spiegel tijdens de ontdekkingsfase niet te gebruiken. Bij de vormgeving kan de spiegel echter wel nuttig zijn.
- Het is belangrijk te weten wat de functie van de muziek bij de bewegingsopdrachten is. De muziek kan de inspiratiebron zijn waarbij de melodie, het ritme en/of de accenten belangrijk zijn. De muziek kan echter ook als achtergrond dienen. De sfeer van de muziek moet kloppen met het thema.
De voorkeur gaat naar instrumentale muziek, tenzij uiteraard de tekst nauw verwant is met het thema of het uitgangspunt is. Variatie in maatsoorten is belangrijk. Door het herhaalde gebruik van een 4/4 maat kunnen de leerlingen de neiging hebben altijd in de maat te bewegen. Daarom is het gebruik van muziek met een onregelmatige maatsoort of een vrij ritme nodig.

3.3 Inspiratiebronnen voor improvisatie

Om een aanzet tot beweging te geven, om te improviseren met bewegingen zijn verschillende inspiratiebronnen mogelijk zoals

- Beeldend materiaal
- Muziek – geluid – innerlijke muziek van de mens – natuurgeluiden – omgevingsgeluiden (*deze kunnen leiden tot het ontdekken van de muzikaliteit in elke leerling*)
- Decor;
- Kleuren;
- Rekwisieten;
- Ruimte;
- Zintuigen: horen, zien, voelen, ruiken, proeven, proprioceptie;
- Emoties;
- .....

3.4 Mogelijke lesopbouw

1. Introductie
Lichamelijke en geestelijke opwarming al dan niet rond het thema van de les
2. Kern
  - Aanleren van iets nieuws qua beweging of qua vorm aan de hand van opdrachten. Van gesloten naar open opdrachten, van geleide naar open improvisatie, kijkopdrachten.
  - Verdieping van de lesstof
3. Afsluiten
  - Verdere uitwerking en eigen inbreng
  - Compositie
  - Ontspanning / cool down
  - Kijkopdracht – kijkmoment - nabespreking

3.5 Doelstellingen

De danselementen worden als doelstelling gedurende zes jaar (middelbare en hogere graad) concentrisch aangeboden. Bij elke improvisatie-opdracht komen telkens de vier danselementen aan bod. De vier danselementen zijn lichaam – ruimte – tijd – kracht.

Doelstelling	Leerinhoud	Methodologische wenken
1. Exploratie, verfijning en integratie van LICHAAM		In het eerste jaar is de aandacht gericht op de natuurlijke lichaamsbewegingen. Vandaaruit komen 3 fasen aan bod: <ul style="list-style-type: none"> - exploratie - verfijning - integratie Vanaf het tweede jaar wordt in de exploratiefase op zoek gegaan naar bewegingen die niet inherent zijn aan de eigen natuurlijke bewegingen.
	1.1 Geïsoleerde bewegingen Totale bewegingen	<ul style="list-style-type: none"> • Acties van gewrichten/botten/spieren • lichaamsvorm
	1.2 Aanzet centraal – perifeer staccato - legato meerstemmig – éénstemmig	<ul style="list-style-type: none"> • Lichaamsacties ¹ • Lichaamsfuncties • Voortbeweging
	1.3 Connecties – doorstroming kop-staart upper - lower bodyhalf diagonaal hiel-zitbeen rug – schouderblad – arm - hand	Bartenieff, Pilates en Alexander geven de fundamentals aan over doorstroming en adem.

¹ Zie pagina 12 waar deze drie punten verklaard worden.

	1.4 ruimtelijke oriëntatie van het lichaam	<ul style="list-style-type: none"> • verticale – horizontale – sagittale as • vertikaal – horizontaal – sagittaal vlak
	1.5 lichaamsgewicht centrum loodlijn zwaartekracht zwaartepunt balance – off-balance opposition	
2. Exploratie, verfijning en integratie van RUIMTE		
2.1 de persoonlijke ruimte (kinesfeer)	<ul style="list-style-type: none"> • visualiseren van de lichaamsassen • ter plaatse - voortbeweging • front-gevoel • vlakken • focus • richtingen • hoogtelagen • groot – klein • vormen (symmetrisch – asymmetrisch – rond – recht – hoekig) • patronen (direct – indirect – lucht-en grondpatronen) 	Verinnerlijken: de leerlingen leren de bewegingen aanvoelen, met de focus op zichzelf gericht.
2.2 de generale ruimte	<ul style="list-style-type: none"> • projectie vanuit de persoonlijke naar de generale ruimte • richtingen • hoogtelagen • groot – klein • vormen (symmetrisch – asymmetrisch – rond – recht – hoekig) • patronen (direct – indirect – lucht-en grondpatronen) 	

3. Exploratie, verfijning en integratie van TIJD		
	<ol style="list-style-type: none"> 1. tempo: snel - traag 2. duurtijd: kort - lang 3. beat/pulse 4. maat 5. accent: krachtig of stops 6. ritme: regelmatig - onregelmatig 7. overgangen: versnellen – vertragen / geleidelijk / via stop / plots 8. frasering 	<ul style="list-style-type: none"> • met instrumenten • het lichaam als instrument gebruiken vb. bodybeats
4. Exploratie, verfijning en integratie van KRACHT		
	<ol style="list-style-type: none"> 1. spanning – ontspanning 2. free flow – bound flow 3. gewicht: zwaar – licht; actief – passief 4. legato – staccato 5. gecombineerd met tijd: dynamiek 	<ul style="list-style-type: none"> • De Eukinetica van R. Laban kan als hulpmiddel aan de leerlingen aangereikt worden (8 dynamische kwaliteiten = combinatie van tijd, aanzet en kracht: zweven, trekken, fladderen, glijden, slaan, bibberen, duwen, stoten) • De efforttheorie van R. Laban kan eveneens een bron van inspiratie zijn.
5. Adem	<ul style="list-style-type: none"> • als steun • als flow • als aanzet 	Verschillende technieken hebben een verschillende ademhaling en vragen een andere ademtechniek.
6. Durven bewegen		<ul style="list-style-type: none"> • samenwerken • per twee: leiden en volgen • zonder spiegels werken • bij aanvang: vanuit de natuurlijke bewegingen van de leerlingen vertrekken • kijkmomenten in een latere fase

7. Soorten improvisatie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Individuele improvisatie 2. Groepsimprovisatie (bewustzijn van elkaar zonder af te spreken, inspelen op het moment) 3. Contactimprovisatie 	<p>De leerkracht begeleidt opdrachten al dan niet tijdens de uitvoering.</p> <p>De opdrachten kunnen tot een toonmoment leiden, waarbij mogelijk een kijkopdracht wordt gegeven aan de observerende leerlingen.</p> <p>Elke opdracht kan vertrekken vanuit de verschillende danselementen en gecombineerd worden met verschillende werkvormen.</p>
8. Soorten werkvormen	<ol style="list-style-type: none"> 1. Solo 2. Duet 3. Groepsimprovisatie 4. kijkopdracht 5. imitatie 	<p>Ook werkvormen dienen didactisch opgebouwd te worden van eenvoudig naar complex van gesloten opdracht naar een open opdracht.</p> <p>Elke opdracht kan vertrekken vanuit de verschillende danselementen en gecombineerd worden met verschillende improvisaties.</p>
9. Basiskennis van scenografie	<ul style="list-style-type: none"> • belichting, decor, kostuum • plaatsing van het danspodium • plaatsing van het publiek 	

Lichaamsfuncties

Buigen – strekken
Roteren rond de as
Draaien in een vlak
Adductie – abductie

Lichaamsacties

Tillen – twisten – spiralen – shiften – reiken/verlengen –neigen – op-en afrollen –
liften – zinken – vallen – openen – sluiten – groeien –inkrimpen
Zwaai – bounce
Fall – recover
Suspension
Contraction – release
Curve arch – high arch

Voortbeweging

Gaan – draaien – springen – vallen – rollen – lopen – hinkelen

Patronen

Spiraal
Binnen- en buitenbocht
Vierkant / driehoek / cirkel / rechthoek
Onderbroken lijn

4. ARTISTIEKE TRAINING

4.1 Algemene doelstellingen

- Fixatie en conservatie van de leerstof 'Improvisatie en compositie'.
- Artistieke vormgeving door creatieve aanwending van muzische, inspirerende elementen in steeds wisselende combinaties.
- Ontwikkeling en veruitwendiging van het bewegingsgevoel.
- Uitbreiding van de belevingswereld door de bewustmaking van bewegingsbetekenis (dansante ervaring).
- Intensifiëren van de bewegingen, uitbouw van de bewegingen tot een organisch geheel.
- Verfijning van het individuele inlevings- en expressievermogen.
- Gebruik van theatrale elementen als inspiratiebron voor improvisatie en compositie.

4.2 Leerinhoud

- Exploratie van een persoonlijke bewegingstaal.
- Interpretatie en expressieve vaardigheid in dansfrases en compositorische momenten.
- Veruitwendigen van het bewegingsgevoel, differentiatie van bewegingen, plaatsing van de beweging in een groter geheel.

4.3 Evaluatie

Voor het vak artistieke training is geen evaluatie voorzien. Toch kan een evaluatiemoment voorzien worden naast de evaluatie van het vak Dans en Muziek. De beoordeling van de leerling gebeurt door de leerkracht via de evaluatiefiche en kan een onderdeel van de eindevaluatie van het vak Dans en Muziek zijn.

5. EVALUATIE

De examenopdrachten worden in overeenstemming met het behaalde niveau van de leerlingen opgemaakt. Er worden concrete opdrachten aangegeven waarin de vier danselementen (lichaam, ruimte, tijd, kracht) aan bod kunnen komen.

De compositieopdracht moet aansluiten bij de improvisatieopdracht zodat voor de jury duidelijk is waar het bewegingsmateriaal vandaan komt.

De opdrachten voor het eindexamen worden tussen de 6 à 4 weken vooraf meegedeeld. Van de H3 wordt verwacht dat zij rekening houden met de theatrale elementen zijnde belichting, kostuum, decor, programmaboekje, podium, plaatsing van het publiek, rekwisieten. Deze theatrale inkleding van het geheel hangt af van de (infrastructurele) mogelijkheden van de academie.

5.1 Improvisatie

In dit gedeelte van het examen komen de vier danselementen aan bod via :

1. een individuele improvisatie OF samenwerkingsvorm in duet of trio (max. 2 min.)
EN
2. een groepsimprovisatie (max. 4 min.)

5.2 Compositie

De compositie is het resultaat van de uitwerking van een choreografisch idee in herhaalbare vorm. (min. 3,5 min. – max. 5 min.)

6. LITERATUURLIJST

Bartenieff I., Lewis D., Body movement; coping with the environment,
ISBN 0-677-05500-5

Diemer, H., Lesgeven in dansexpressie

Guerrier, C. Chorégraphie et société
ISBN 2-7027-0436-0

Laban, R., Modern Educational Dance
ISBN 0-7121-1381-9

Minton, S.C. Choreography
ISBN 0-87322-071-4

Morgenroth, Joyce, Dance improvisations.

Purcell, T. M., Teaching children dance
ISBN 0-87322-479-5

Robinson, J. Eléments du langage chorégraphique
ISBN 2-7114-0831-0

Tufnell, Miranda & Chris Crickmay, Body space image, notes towards improvisation and performance.

Schneer, G., Movement improvisation
ISBN 0-87322-530-9

Smith-Autard, Jacqueline, Dance composition.

Van Meel, J.M., De emotie verbeeld
ISBN 90-255-0045-5

Winearls, J., Choreography
ISBN 1-85273-014-5